

Intertekstualność internetowych memów dotyczących polityki

Intertextuality Internet memes about politics

Magdalena Wołoszyn

UNIwersytet MARIi CURIE-SKŁODOWSKIEJ W LUBLINIE

Słowa kluczowe

memy, gen, intertekstualność, polityka, tekst, Internet, mem internetowy

Keywords

memes, gene, intertextuality, politics, text, Internet, Internet mem

Abstrakt

Pojęcie mem wywodzi się z teorii memetycznej Richarda Dawkinsa. Zaczęło później ewoluować i zmieniać, poszerzać swoje znaczenie. Przykładem takiego zjawiska są memy internetowe, które w dzisiejszych czasach doby Internetu stają się coraz bardziej popularne. Pełnią wiele różnych funkcji, m.in. rodzaju komentarza do aktualnych wydarzeń, rozrywki, żartu. Ważną kwestią jest wykorzystywana przez autorów memów internetowych intertekstualność – rodzaj swoistej gry z odbiorcą i szeroko rozumianymi tekstami kultury. Nawiązania intertekstualne tekst – tekst, tekst – gatunek i tekst – rzeczywistość widoczne są w memach internetowych dotyczących polityki. W tego rodzaju memach twórcy w oryginalny sposób reagują na aktualne wydarzenia ze świata polityki, łącząc ze sobą teksty kultury, działając różnymi mechanizmami językowymi i wizualnymi, co przynosi niespodziewany efekt i wywołuje różne emocje u odbiorców memów internetowych.

Abstract

Mem is derived from the theory Richard Dawkins. After, this concept starts evolving and changes, widen your meaning. Example for this phenomenon is Internet memes. In this days memes become more popular. Internet memes have

a lot of various functions: kind of comment about current events, entertainment, joke. Important issue is that authors of Internet memes use intertextuality – kind of game with recipient and culture texts. Establish intertextuality text – text, text – type and text – reality, we can see in Internet memes about politics. In this memes authors in original way reacting to current events form politics, combining culture texts, using variety language and visual mechanisms and they receive surprise effect, which give emotions recipient Internet memes.

Intertekstualność internetowych memów dotyczących polityki

Po śmierci pozostaną po nas dwie rzeczy: geny i memy.
(R. Dawkins)

Memy internetowe, zwłaszcza te o tematyce społeczno-politycznej, cieszą się rosnącą popularnością. Zawarte w nich odniesienia do innych tekstów, gatunków mowy czy aktualnych wydarzeń i znanych postaci życia publicznego, bawią i szokują, pouczają i zniesmaczają. Choć jest to stosunkowo nowe zjawisko w przestrzeni internetowej, warto już teraz odpowiedzieć sobie na pytanie, czym jest mem, na czym polega analogia pomiędzy memem a genem oraz memem a wirusem, czym charakteryzuje się mem internetowy, i wreszcie – na czym polega intertekstualność memów internetowych.

Pojęcie ‘mem’ po raz pierwszy pojawiło się w 1976 roku w książce pt. *Samolubny gen* Richarda Dawkinsa, którego uznaje się za twórcę teorii memetycznej, powstałej na długo przed rozpoczęciem się ery Internetu. We wspomnianym dziele autor prezentuje własne rozumienie darwinowskiej teorii doboru naturalnego oraz tworzy teorię i pojęcia dotyczące nowego zjawiska. W rozdziale jedenastym pt. *Memy: nowe replikatory*, autor zadaje sobie zaskakujące pytanie: „Cóż jest w końcu w genach tak wyjątkowego?”. I sam udziela sobie na nie odpowiedzi: „To mianowicie, że są replikatorami”¹. Natomiast dla własnej teorii brakuje mu określenia na jednostkę przekazu kulturowego² oraz jednostkę naśladownictwa, którą pojmuje w sposób analogiczny do genu. Do wykrystalizowania się pojęcia ‘mem’ doszedł on małymi krokami: najpierw wyszedł od słowa *mimem*, które pochodzi od greckiego *mimesis* i oznacza ‘naśladownictwo’, następnie dochodzi do wniosku, że potrzebuje słowa jednosylabowego, ponieważ wtedy już w samej nazwie

¹ R. Dawkins, *Samolubny gen*, Warszawa 1996, s. 145.

² Przed R. Dawkinsem również inni badacze dostrzegali elementy wspólne pomiędzy badaniem ewolucji a badaniem kultury. Zwraca na to uwagę M. Kowalewska, wymieniając jako prekursorów tych zainteresowań Herberta Spencera czy Edwarda Wilsona. Powstało nawet odrębne pojęcie – *kulturgeny*, ale nie przyjęło się tak dobrze jak *memy* Dawkinsa (Zob.: M. Kowalewska, *O rozumieniu i o braku zrozumienia dla memów*, [w:] *E-gatunki. Dziennikarz w nowej przestrzeni komunikowania*, red. W. Godzic, Z. Bauer, Warszawa 2015, s. 181-200; D. Wężowicz-Ziółkowska, *Jednostki pamięci kulturowej. Próba kulturoznawczej redefinicji i interpretacji hipotezy memetycznej*, „Teksty z ulicy. Zeszyt memetyczny” 2014, nr 15, s. 11-26).

zaznaczy się analogia do genu. Dlatego decyduje się on na skrócenie wyrazu *mimem* do *mem*, uzasadniając swój wybór internacjonalnymi nawiązaniem: do języka angielskiego (*memory* ‘pamięć’) i francuskiego (*merne* ‘taki sam’). Jako przykłady memów autor wymienia: „melodie³, idee, obiegowe zwroty, fasony ubrań, sposoby lepienia garnków lub budowania łuku”⁴. Dostrzeżoną przez siebie analogię pomiędzy genem a memem R. Dawkins tłumaczy następującą zależnością: „tak jak geny rozprzestrzeniają się w puli genowej, przeskakując z ciała do ciała za pośrednictwem plemników lub jaj, tak memy propagują się w puli memów, przeskakując z jednego mózgu do drugiego w procesie szeroko rozumianego naśladownictwa”⁵. Memom, tak jak genom, towarzyszy dobór naturalny (nie wszystkie replikujące się geny są skuteczne w identyczny sposób, tak samo dzieje się z memami). Badacz wymienia trzy własności memów (analogicznie jak w przypadku genów): długowieczność, płodność oraz wierność kopiowania⁶. Nauką, która zajmuje się memami jest *memetyka* (jak genami – *genetyka*).

Kolejną ważną analogią, którą dostrzegają badacze jest relacja mem a wirus. Uczni zauważają bowiem „zaraźliwość”, rozprzestrzenianie się memów na wzór wirusów, zarazków (wywołujących choroby czy uszkodzenia w komputerze). Działanie memu opiera się na takiej samej zasadzie co działanie wirusa: rozprzestrzenia się on szybko i skutecznie, cechuje go owa „zaraźliwość”, wprowadza on pewne zmiany w organizmie człowieka. W przypadku memów zmiany te zachodzą przede wszystkim w mózgu – w umyśle jednostek „zarażonych” memami. Nie bez przyczyny więc Richard Brodie zatytułował swoją książkę *Wirus umysłu*. Dostrzegł on omawianą analogię i stworzył definicję wirusa umysłu. Jest to według niego: „element świata zewnętrznego zarażający ludzi takimi memami, które wywołują w ich zachowaniu zmiany prowadzące do utrwalenia i rozpowszechnienia wirusa”⁷.

³ Stanisław Masłowski również postrzega melodie jako memy. Analizuje on arie barokowe. Odnosi się też do przykładów z literatury, a nawet filmu – telewizyjnego serialu *Zagubieni*. Tworzy nowe określenie: *mempleks nieistniejący* oraz *memsamplęm*, czyli „twór artystyczny, powstały na skutek relacji pomiędzy memami i nosicielami memów” (S. Masłowski, *Memsampling – memy i mempleksy nieistniejącego*, „Teksty z ulicy. Zeszyt memetyczny” 2012, nr 14, s. 31–40).

⁴ R. Dawkins, *Samolubny gen*, op. cit., s. 146.

⁵ Ibidem, s. 146.

⁶ Ibidem, s. 147.

⁷ R. Brodie, *Wirus umysłu*, przeł. P. Turski, Łódź 1997, s. 32–33.

Czym jest zatem mem? – W zależności od przyjętego kryterium może on być różnie rozumiany⁸. R. Brodie⁹ dokonuje takiego zestawienia, podając następujące definicje¹⁰:

- biologiczną (za R. Dawkinsem) – mem „jest podstawową jednostką transmisji kulturowej, czyli imitacji”;
- psychologiczną (za Henrym Plotkinem) – mem (analogicznie do genu) to „jednostka spuścizny kulturowej, wewnętrzna reprezentacja wiedzy”;
- kognitywną (przyjętą przez Daniela Dennetta) – mem jest złożoną całością, która posiada charakterystyczną „łatwą do zapamiętania postać. Materialne przejawy memu są środkami jego rozprzestrzeniania się”.

R. Brodie, który stworzył także własną definicję, stwierdził, że *mem* jest „zawartą w umyśle jednostką informacji, która wpływając na przebieg określonych wydarzeń, przyczynia się do powstawania swoich kopii w innych umysłach”¹¹.

Interesującą definicję, będącą niejako interpretacją rozumienia memu przez Dawkinsa zaproponowała psycholog Susan Blackmore: „ilekroć naśladujemy siebie nawzajem, coś nieuchwytnego wędruje od jednej osoby do drugiej. Tym czymś jest mem”¹².

Podsumowując tę część rozważań, należy podkreślić, że mamy do czynienia z uderzającą liczbą różnych definicji omawianego pojęcia. Każdy badacz stara się zdefiniować to zjawisko ze swojej perspektywy, co rodzi wielość definicji¹³. Jednakże po przeanalizowaniu zaprezentowanych powyżej, najistotniejszych dla badań nad memami propozycji rozumienia memu, wyłania się też wiele cech wspólnych, łączących i odnoszących się do pierwotnego rozumienia Dawkinsa. Należą do nich przede wszystkim: podobieństwo do genu,

⁸ Na swojego rodzaju chaos terminologiczny, który powoduje zbyt szeroki zakres pojęcia *mem* zwrócił uwagę T. Kozłowski (T. Kozłowski, *Brzytwą po memach. Czy memetyce mnożą byty ponad potrzebę?*, „Teksty z ulicy. Zeszyt memetyczny” 2006, nr 10, s. 36-37).

⁹ R. Brodie, *Wirus umysłu*, op. cit., s. 24-25, 27.

¹⁰ Powstał nawet leksykon memetyczny opracowany przez Glenna M. Granta, w którym także można odnaleźć definicję memu, zbliżoną do wyjaśnienia Dawkinsa. Por.: G.M. Grant, *Leksykon memetyczny*, „Teksty z ulicy. Zeszyt memetyczny” 2005, nr 9, s. 69-77.

¹¹ R. Brodie, *Wirus umysłu*, op. cit., s. 29.

¹² S. Blackmore, *Maszyna memowa*, przeł. N. Radomski, Poznań 2002, s. 92.

¹³ Warto zaznaczyć, iż pomimo popularności, terminu *mem* nie odnotowują jeszcze słowniki języka polskiego. Jedynym słownikiem, w którym zamieszczono znaczenie słowa *mem* jest *Słownik języka polskiego online*: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/mem.html>, (dostęp 4 V 2016).

charakter replikujący memu, naśladownictwo, związek z kulturą i innymi naukami (przyrodniczymi, humanistycznymi), ich zaraźliwość, wirusowość, skuteczność i szybkość działania¹⁴. Mem jest zatem pewną zaraźliwą porcją informacji, rodzajem jednostki pamięci kulturowej, którą ludzie reduplikują w swoich umysłach. Zbiór memów to *mempleks*.

Myśląc o memie jako rodzaju informacji, którą operuje ludzki umysł, R. Brodie¹⁵ wyróżnia:

- a) *memy kategorie* – „memy, którymi kroimy świat na kawałki, klasyfikując i nazywając rzeczy”. Owe kategorie mogą być inaczej postrzegane w różnych językach i kulturach;
- b) *memy strategie* – poglądy na temat skutków i przyczyn, które programują ludzi w zaplanowany, stereotypowy sposób;
- c) *memy skojarzenia* – działania naszej pamięci, polegające na zjawisku niekontrolowanego wyzwalania myśli i uczuć poprzez zadziałanie jednego bodźca, obiektu. Jedna rzecz, obiekt wywołuje nowe skojarzenia, uczucia w umyśle.

Termin *mem* wywodzący się z teorii R. Dawkinsa, został wykorzystany do nazwania memu internetowego. Za jego pomysłodawcę uznaje się Scotta Eliota Fahlmana, który w 1982 r., po raz pierwszy posłużył się emotikoną „;-)”. Ta w zawrotnym tempie rozpowszechniła się w Internecie i jest stosowana do dziś. Dlatego też P. Davison postrzega emotikonę jako pierwotny wzór memów internetowych.

M. Kowalewska rozumie mem internetowy jako „zdigitalizowaną jednostkę informacji (obrazek, film, stronę internetową, hasło, hiperłącze), która rozprzestrzeniła się w Sieci”¹⁶. Natomiast Magdalena Kamińska, autorka książki *Nieczne memy. Dwanaście wykładów o kulturze Internetu* (2011), proponuje, by definicje memu budować z jednej strony z punktu widzenia przeciętnego internauty, z drugiej zaś – z punktu widzenia „cybermemetyka-amatora”¹⁷. W sensie pierwszym mem ten jest rozumiany jako określenie

¹⁴ Do wielości różnych definicji dodać można także dostrzeżony przez M. Mrowiec (2012) wirusowy, replikujący charakter postrzegania memu. Zob.: M. Mrowiec, „Maszyna memowa” w nowej odsłonie, czyli *Księga wszystkich godzin Hala Duncana*, „Teksty z ulicy. Zeszyt memetyczny” 2012, nr 14, s. 7-15.

¹⁵ R. Brodie, *Wirus umysłu*, op. cit., s. 36-40.

¹⁶ M. Kowalewska, *O rozumieniu i braku zrozumienia dla memów...*, op. cit., s. 183. W podobny sposób mem internetowy definiują M. Zaremba i W. Kołowiecki. Por.: M. Zaremba, *Memy internetowe (2010-2011)*, „Media i społeczeństwo 2012, nr 2, s. 60-73; W. Kołowiecki, *Memy internetowe jako nowy język Internetu*, „Kultura i Historia” 2012, nr 21, [in] <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/3637> (dostęp 15 V 2016).

¹⁷ M. Kamińska, *Nieczne memy. Dwanaście wykładów o kulturze Internetu*, Poznań 2011, s. 61.

„kompleksu transmitowanego via ICT¹⁸, najczęściej w funkcji tak zwanego żartu internetowego”, natomiast dla „cybermemetyków-amatorów” mem internetowy to po prostu zwizualizowana metafora memu z teorii memetycznej R. Dawkinsa.

Typowy mem „składa się z przynajmniej dwóch elementów o charakterze znakowym¹⁹, zapożyczonych ze znanych tekstów kultury popularnej lub internetowej”²⁰. Najczęściej jest to zdjęcie, obrazek wraz z tekstem – opisem, komentarzem, pytaniem i odpowiedzią (często zapisanych w kontrastowych kolorach, dużymi czcionkami), umieszczonymi na tym elemencie wizualnym, stanowiącymi rodzaj komentarza, refleksji, opisu, w zależności od kontekstu i celu twórcy. Owym twórcą może być każdy użytkownik Internetu, który za pośrednictwem Sieci może przekazać światu swój pomysł, żart, pogląd na daną kwestię. Cechą tworzenia memów jest więc anonimowość i aktualność. Obecnie istnieje wiele stron umożliwiających nie tylko tworzenie własnych memów, ale także bazowanie na istniejących szablonach, które można dowolnie przerabiać, np. dopisując własny tekst. Dzisiejsza technologia jest tak zaawansowana, że memy może tworzyć każdy na całym świecie, nie ma tu ograniczeń czasowych czy przestrzennych. Jednym ograniczeniem wydaje się być dostęp do środków masowego przekazu oraz znajomość kultury i kontekstu – do odpowiedniego zinterpretowania i odczytania memów potrzebna jest minimalna wiedza o świecie, o stereotypach i aktualnych wydarzeniach. Odbiorcą memów może być natomiast każdy, kto ma dostęp do środków masowego przekazu, ponieważ memy rozprzestrzeniają się nie tylko za pośrednictwem Internetu, ale także telewizji czy prasy, która reaguje i upowszechnia najciekawsze według niej przykłady memów.

Marta Juza stwierdza, że memy internetowe nie wykazują podobieństwa z memami z teorii Dawkinsa. Jediną łączącą je cechą jest zdolność do rozpowszechniania, powielania – owa wirusowa zaraźliwość. Mem internetowy może istnieć w niezmienionej formie, ale najczęściej ewoluuje, stając się przeróbką, łącząc się z innymi memami, do tego stopnia, że może stać się własną parodią.

Jeśli chodzi o język memów internetowych, to charakteryzuje się on przede wszystkim potocznością, swobodnością, skrótowością, celowym brakiem dbałości o poprawność językową, posługuje się specyficzną retoryką, zwrotami pochodzącymi z socjolektów, slangu czy żargonu²¹. Memy pełnią

¹⁸ ICT – Information and Communication Technologies (Technologie Informacyjne i Komunikacyjne).

¹⁹ W memach widoczne są zatem dwie warstwy: wizualna i językowa.

²⁰ M. Kamińska, *Nieczne memy...*, op. cit., s. 64.

²¹ M. Kowalewska, *O rozumieniu i o braku zrozumienia dla memów...*, op. cit., s. 185-188.

głównie funkcję ludyczną, rozrywkową. W większości mają na celu ośmieszenie, wyśmianie kogoś lub czegoś. Posiadają także wydźwięk ironiczny. Istnieje jednak duża grupa memów, które pełnią funkcję wyrażiciela poglądów i emocji. To dzięki nim twórca memu może anonimowo napisać, co sądzi na dany temat, może poruszyć ważne kwestie dotyczące polityki, problemów społecznych – wypowiedzieć się na każdy temat. Pośrednio memy pełnią też funkcję informacyjną i poznawczą, bo dzięki nim użytkownik, który nie ma pewnej wiedzy o świecie czy o aktualnych wydarzeniach, by zrozumieć mem, zmuszony jest niejako do uzupełnienia tych informacji, a więc wzbogacenia swojej wiedzy.

Jeśli chodzi o podział memów internetowych, to jednym z najbardziej znanych jest klasyfikacja Wiktora Kołowieckiego oraz typologia Michaela Knobela i Colina Lanksheara. W. Kołowiecki wyróżnia trzy ich kategorie: memy szablonowe (powstają na podstawie określonego szablonu, który można swobodnie uzupełniać własnymi treściami, np. demotywatory), memy komentujące (stanowią typ komentarza, opinii do zdjęcia lub wydarzenia czy osoby z nim związanej; dzięki nim twórca może przedstawić swój pogląd na dany temat i podzielić się nim z innymi) i memy eksploatujące (stanowią je memy, które nie posiadają jasno określonego przekazu – taki mem najczęściej „egzystuje pasożytując na memach szablonowych, bądź przez fotomontaż z innymi zdjęciami”²²).

Dokładny podział M. Knobela i C. Lanksheara na podstawie własności memów prezentuje M. Kowalewska. W tym miejscu ograniczę się jedynie do wyjaśnienia memów, które są rodzajem komentarza społecznego i jego rodzajów. Memy te są bliskie memom komentującym w podziale W. Kołowieckiego. Na polskim gruncie w tym rodzaju memów wyodrębniane są trzy podkategorie: memy, w których przedstawia się zasady współżycia obywatelskiego (np. *Chytra Baba z Radomia*), społecznie zaangażowane, np. dotyczące spraw mniejszości narodowych oraz memy społecznie zorientowane dotyczące, np. polityki²³. Właśnie ten ostatni rodzaj memów będzie przedmiotem moich analiz pod kątem obecności w nich nawiązań intertekstualnych.

Termin *intertekstualność* wprowadziła do nauki w 1969 roku jako pierwsza Julia Kristeva, wywodząc go z teorii Michaiła Bachtina i definiując jako sytuację, kiedy „każdy tekst jest zbudowany z mozaiki cytatów poprzez wchłonięcie innego tekstu”²⁴. W swoich rozważaniach intertekstualność

²² W. Kołowiecki, Memy internetowe jako nowy język Internetu, op. cit., [in] <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/3637> (dostęp 15 V 2016).

²³ M. Kowalewska, *O rozumieniu i o braku zrozumienia dla memów...*, op. cit., s. 194-195.

²⁴ J. Kristeva, *Słowo, dialog i powieść*, [w:] M. Bachtin. *Dialog – język – literatura*, red. E. Czaplejewicz, E. Kasperski, przeł. W. Grajewski, Warszawa 1983, s. 396.

pojmuję zgodnie z ustaleniami Ryszarda Nycza, który przyjął szerokie rozumienie tego pojęcia jako: „kategorii obejmującej ten aspekt ogółu własności i relacji tekstu, który wskazuje na uzależnienie jego wytwarzania i odbioru od znajomości innych tekstów oraz „architektów” (...) przez uczestników procesu komunikacyjnego”²⁵. Zadaniem badaczy jest odkrycie tego, co istnieje pomiędzy danymi tekstami kultury, zbadanie nowych przestrzeni.

Podstawę materiałową analiz stanowi 31 memów o tematyce politycznej, zgromadzonych w okresie od kwietnia do maja 2016 roku, nawiązujących zarówno do minionych, jak również do aktualnych wydarzeń i postaci polskiej i zagranicznej sceny politycznej²⁶. Analizowane memy pochodzą z wielu różnych stron i portali internetowych, m.in.: *kwejk.pl*, *docinek.com*, *fabrykamemow.pl* i innych²⁷. Obecne w nich nawiązania intertekstualne omówię zgodnie z wyróżnionymi przez R. Nycza²⁸ relacjami: tekst – tekst, tekst – gatunek, tekst – rzeczywistość²⁹.

1. Nawiązania intertekstualne tekst-tekst

W tej grupie znalazły się memy, które odnoszą się bezpośrednio lub pośrednio poprzez swój element językowy czy wizualny do innych tekstów kultury. To najliczniejsza grupa w zgromadzonym przeze mnie zbiorze. Znajdują się tu następujące podgrupy: a) cytaty³⁰ tekstów kultury (literackie, tekstów piosenek, ogólnie znanych wypowiedzi), b) aluzje (literackie, popkulturowe, nawiązujące do sztuki filmowej i malarskiej, telewizji, reklam, tekstów piosenek) oraz c) metamemy.

Pierwszą podgrupę stanowią nawiązania intertekstualne w formie cytatów literackich. Mem na rys. 1 nawiązuje do tekstu *Krzyżaków* Hen-

²⁵ R. Nycz, *Intertekstualność i jej zakresy: teksty, gatunki, światy*, [w:] *Między tekstami: intertekstualność jako problem poetyki historycznej: studia*, red. J. Ziomek, J. Sławiński, W. Bolecki, Warszawa 1992, s. 11-12.

²⁶ Wszystkie omawiane memy znajdują się na końcu niniejszego artykułu (rys. 1-31).

²⁷ W bibliografii znajduje się lista wszystkich stron internetowych (wraz z adresami), z których pochodzi zebrany materiał.

²⁸ R. Nycz, *Intertekstualność i jej zakresy: teksty, gatunki, światy*, op. cit., s. 16-29.

²⁹ W pewnej części wzorowałam się także na metodologii analizy memów zaproponowanej przez A.A. Niekrewicz. Por.: A.A. Niekrewicz, *Od schematyzmu do kreatywności. Język memów internetowych*, Gorzów Wielkopolski 2015, s. 165-224.

³⁰ Przez *cytat* rozumiem przytoczenie fragmentu czyjejś wypowiedzi w identycznym, oryginalnym kształcie. Przekształcony staje się *aluzją*. *Meta-mem* – „każdy mem dotyczący memów.” Rozumienie *metamemu* przyjmuję za G.M. Grantem (G.M. Grant, *Leksykon memetyczny*, op. cit., s. 74).

ryka Sienkiewicza³¹ i momentu, gdy Danusia ratuje Zbyszka od kary śmierci. W tym kontekście użyty został dla podkreślenia aprobaty i poparcia prezesa partii Prawo i Sprawiedliwość, Jarosława Kaczyńskiego dla „swojego człowieka” – kandydata na premiera Piotra Glińskiego. Sytuacja ta miała miejsce 7 marca 2013 r. podczas wystąpienia J. Kaczyńskiego w sejmie z wnioskiem o wotum nieufności dla Donalda Tuska. Wypowiedź prezesa PiS: *Mój Ci on może oznaczać „reklamowanie”* swojego kandydata na nowego szefa rządu, lepszego niż obecny. Natomiast na rys. 2 zauważyć można nawiązanie intertekstualne do ballady Adama Mickiewicza pt. *Romantyczność* – wykorzystany został cytat z utworu. Zdjęcie, z którym jest związany tekst odnosi się do osoby Antoniego Macierewicza – obecnego Ministra Obrony Narodowej, wytrwałego w walce o wyjaśnienie prawdy o wypadku prezydenckiego samolotu z 10 kwietnia 2010 r, według niego „katastrofy smoleńskiej”. Ten cytat w dużym stopniu oddaje postrzeganie przez Polaków A. Macierewicza jako osoby, dla której ważniejsze niż fakty są odczucia i spekulacje na temat katastrofy – „wypadku”, „zamachu w Smoleńsku”, gdyż tak minister nazywa to zdarzenie.

Jeśli chodzi o cytaty z tekstów piosenek to zawierają je memy na rys. 3 i 4. Pierwszy mem w tej podgrupie (rys. 3) to jednoznaczne nawiązanie do tekstu piosenki *Nie płacz Ewka* zespołu Perfect. Tekst ten razem ze zdjęciem ówczesnej premier Ewy Kopacz tworzy całość. Odnosi się do przegranych przez Platformę Obywatelską wyborów parlamentarnych i utraty stanowiska przez E. Kopacz. Tekst kolejnego memu (rys. 4) to fragment piosenki zespołu Ich Troje pt. *Keine Grenzen* (Żadnych granic), z którą reprezentował on Polskę w konkursie Eurowizji w 2003 roku. Wymowa tego memu ma charakter symboliczny. Przedstawia twarz Władimira Putina doklejoną w miejsce Michała Wiśniewskiego – wokalisty Ich Troje. Nie bez przyczyny został wybrany ten tekst. Chodzi tutaj o zwrócenie uwagi na politykę zagraniczną Rosji i W. Putina, który dokonał aneksji Krymu, co doprowadziło do walk pomiędzy Rosją a Ukrainą. Twórca memu prawdopodobnie chciał pokazać swój sprzeciw wobec postępowania przywódcy Rosji, roszczonego sobie prawa do kolejnych ziem i ośmieszyć w ten sposób jego działanie. Na rys. 5 widoczne jest odwołanie do piosenki Ryszarda Rynkowskiego pt. *Wypijmy za błędy*. Za tytułowe błędy „chcą pić” Leszek Miller i Janusz Palikot. Mem nawiązywał do ówczesnych wyborów, w których partie obu polityków nie odniosły większego sukcesu. Być może poprzez pytanie zadawane właśnie przez J. Palikota twórca memu chciał jeszcze odwołać się do przypomnienia

³¹ A.A. Niekrewicz dostrzega, że cytaty takie są często przytaczane bez zgodności z oryginałem. W tym przypadku prawidłowa forma brzmi: „Mój Ci jest” w książce, a w filmie: „Mój Ci on jest”. Zob.: A.A. Niekrewicz, *Od schematyzmu do kreatywności. Język memów internetowych*, op. cit., s. 169.

informacji o tym, że poseł jako założyciel spółki Jabłonna S.A. kontrolował Polmos Lublin S.A., który zajmuje się produkcją alkoholu. Natomiast przykłady memów zawierających cytaty ogólnie znanych wypowiedzi przedstawiają rys. 6 i 7. Pierwszy mem w tej grupie (rys. 6) przedstawia J. Kaczyńskiego jako Juliusza Cezara. Tekst memu to dosłowne tłumaczenie słów: „Veni, vidi, vici” – przybyłem, zobaczyłem, zwyciężyłem, wypowiedzianych przez Juliusza Cezara po zwycięstwie w bitwie pod Zelą. Mem ten powstał w oparciu o fotomontaż (podobnie jak wcześniejszy mem z twarzą W. Putina). Kontekst jest tu ważny – nawiązuje do wygranych przez PiS wyborów parlamentarnych i prezydenckich (Andrzej Duda – obecny prezydent RP, był popierany przez partię J. Kaczyńskiego). Mem kolejny (rys. 7) zawiera cytat z Nowego Testamentu. Nawiązuje do uwolnienia na życzenie tłumu z okazji święta Paschy zbrodniarza Barabasa zamiast Jezusa Chrystusa, który został tym samym skazany na śmierć na krzyżu. To łamiące tabu nawiązanie intertekstualne odnosi się do manifestacji Komitetu Obrony Demokracji, o czym możemy wnioskować ze zdjęcia. Tłum demonstrantów został tu porównany do tłumu wybierającego Barabasa w Nowym Testamencie.

Drugą grupę nawiązań intertekstualnych stanowią aluzje. Bogatą grupę w zgromadzonym materiale stanowią memy oparte na aluzjach literackich, w tym biblijnych (rys. 8-13). Rys. 8 przedstawia mem z tekstem będącym aluzją do trenu ósmego Jana Kochanowskiego. Słowa utworu są tu przekształcone i użyte w innym kontekście. Zdjęcie, do którego tekst stanowi komentarz przedstawia ówczesnego premiera D. Tuska i ministra finansów Jacka-Vincenta Rostowskiego, którego zarządzanie doprowadziło do deficytu budżetowego. Według twórcy memu być może takie poetyckie słowa żalu i skargi mógłby wypowiedzieć D. Tusk. Mem na rys. 9 to aluzja do tekstu biblijnego. Są to przekształcone słowa Jezusa na temat jego oceny postępowania kobiety posądzonej o cudzołóstwo: „Kto z was bez grzechu, niech pierwszy rzuci w nią kamieniem”. W tym kontekście słowa Jezusa zostały zmienione. Mem przedstawia zdjęcia Bronisława Komorowskiego i jest nawiązaniem do popełnienia przez niego błędów ortograficznych w wyrazach ból i nadzieja, podczas wpisywania się do książki kondolencyjnej w ambasadzie Japonii po tragicznych wydarzeniach (po trzęsieniu ziemi i tsunami, które pochłonęły tysiące ofiar). Od tamtej pory B. Komorowski stał się popularną postacią dla twórców memów. Doprowadziło to do powstania memu szablonowego z jego zdjęciem i tekstem zawierającym błędy ortograficzne. Używa się przy tym kontrastujących ze sobą kolorów czcionki, tak jak w prezentowanym przykładzie (rys. 9), co ma przykuć uwagę odbiorcy.

Aluzje do religii zawierają memy na rys. 10-13. Pierwszy z tej grupy to aluzja do Trójcy Przenajświętszej, którą stanowią Bóg Ojciec, Syn Boży i Duch Święty – jednego z najważniejszych symboli Kościoła rzymskokato-

lickiego. W przedstawionym memie na zdjęciu znajduje się J. Kaczyński podpisany jako Bóg Ojciec, A. Duda w roli Syna Bożego i Beata Szydło – obecny premier RP – jako Duch Święty. Wymowa tego memu i aluzja do trzech osób boskich wiąże się z ironiczną analogią ról, jakie pełnią te osoby w polskiej polityce według twórców memów. Kolejny mem (rys. 11) przedstawia aluzję do znaku krzyża – wykonywanie go jest uważane przez katolików za akt wiary i najprostszy egzorcyzm. Tutaj nastąpiło przekształcenie: zamiast ... *i Ducha Świętego* czytamy: ... *i prezesa naszego*. Co więcej, taki znak krzyża wykonuje A. Duda wraz z małżonką. Autor memu, poprzez nawiązanie do tego symbolicznego aktu, chce zwrócić uwagę na ogromną zależność i oddanie prezydenta A. Dudy wobec J. Kaczyńskiego. Natomiast mem podpisany jako rys. 12 to fotomontaż, który przedstawia osobę Jezusa Chrystusa z twarzą Janusza Korwin-Mikkego. Komentarz do zdjęcia jest znaczący. Minister został podpisany jako Jezus Korwin-Mikke. Dla osób wierzących takie przedstawienie postaci J. Korwina-Mikkego jest szokujące. Dokonuje się tu nie tylko zmiany wizerunku Jezusa, ale także ministra nazywa się imieniem Chrystusa. Być może celem twórcy tego memu, poza zwróceniem uwagi na postać ministra i zachowania, z jakimi jest kojarzony, była chęć zszokowania odbiorców, wpłynięcia na ich uczucia. Tekst ten odnosi się do kontrowersyjnej postaci i jej zachowań, które wielokrotnie bulwersowały polską opinią publiczną. Nie mniej jednak został tu złamany temat tabu. Jak widać dla twórców memów nie istnieją żadne ograniczenia. Ostatni mem z tej podgrupy (rys. 13) to aluzja do tekstu kolędy *Przybieżeli do Betlejem pasterze*. Tekst został jednak zmieniony i użyty jako komentarz do zdjęcia księdza Tadeusza Rydzyka. Chodzi m.in. o bardzo dobry stan finansowy księdza, którego stać na drogi samochód marki Bentley. Mem może także pośrednio odnosić się do wydarzeń związanych z 26 mln złotych z Ministerstwa Środowiska, które miało ono wypłacić w ramach ugody fundacji T. Rydzyka „Lux Veritatis”. Natomiast 200 tysięcy zł ma ona otrzymać jako dofinansowanie w konkursie od Ministerstwa Spraw Zagranicznych³². Wyborcy postrzegają to jako podziękowanie T. Rydzykowi za wierne popieranie partii J. Kaczyńskiego. Nie są z tego zadowoleni, ponieważ są to pieniądze z budżetu państwa.

Najliczniejszą podgrupę stanowią szeroko pojęte aluzje popkulturowe (memy na rys. 14-27). Znalazły się tu nawiązania intertekstualne do szeroko rozumianego świata popkultury. Pierwszy mem (rys. 14) przedstawia zadowolonego W. Putina³³ oraz tekst będący sloganem reklamowym

³² <http://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artikel/kolejne-pieniadze-dla-ojca-rydzyka-tym-razem,189,0,2030781.html> (dostęp 14 V 2016).

³³ W. Putin jest częstym bohaterem memów internetowych. Zob.: T. Kamayshanowa, *Władimir Putin – anioł i demon cyberkultury*, „Teksty z ulicy. Zeszyt memetyczny” 2015, nr 16, s. 123-148.

jednej z telefonii komórkowych (NJU mobile). Mem ten poprzez nawiązanie do reklamy zawiera odniesienie do ostrej polityki prezydenta Rosji, który nie zwracał uwagi na owe ograniczenia i limity, przekraczając granice innych państw i zajmując terytorium należące do Ukrainy.

Kolejny mem (rys. 15) to kontaminacja językowa i wizualna, ponieważ skontaminowane zostały słowa: prezydent Duda i detektyw Rutkowski, co dało w efekcie Predektyw Dudkowski. Kontaminacja dotyczyła też zdjęć obu mężczyzn co w efekcie dało jeden, komiczny obraz. Memy na rys. 16 i 17 stanowią odwołania do teleturnieju: *Jeden z dziesięciu*. Mem na rys. 16, na którym pytanie zadaje prowadzący Tadeusz Sznuć można traktować jako pytanie retoryczne. Być może ma na celu zwrócenie uwagi odbiorców, wzbudzenie w nich strachu lub ostrzeżenie przed tym co się dzieje – pytanie celowo pozostawione bez odpowiedzi, bo wydawać by się mogło błędnie sformułowane, jednak może skrywać w sobie wizję przyszłości związanej z szerzeniem się Państwa Islamskiego i islamu w Europie i na świecie. Natomiast na rys. 17 na pytania prowadzącego odpowiada Aleksander Kwaśniewski. Nawiązanie do postaci byłego prezydenta i alkoholu związane jest z incydentami, które miały miejsce jeszcze podczas jego prezydentury, kiedy to podczas kilku spotkań oficjalnych, publicznych występował pod widocznym wpływem alkoholu. Dlatego do dziś jest on tematem takich żartów, jak w przypadku memu na rys. 17. Natomiast nawiązanie intertekstualne do propagandowych plakatów, popularnych w czasach PRL-u zauważyć można w memie z opisem: „By żyło się lepiej!”, na którym przedstawiona jest kobieta, chłopiec i mężczyzna z twarzą Ryszarda Petru – przewodniczącego partii Nowoczesna. Jest to aluzja do programu, obietnic wyborczych i wypowiedzi R. Petru (choć samo hasło pochodzące z czasów PRL-u było używane wcześniej przez Platformę Obywatelską w jednej z kampanii). Internauci widzą jednak zbieżność z propagandą dawnych rządów. Mem oznaczony jako rys. 19 nawiązuje do serialu anonimowego „Smerfy”, przedstawia bohaterów bajki, ale z podpisaniami nieadekwatnymi do ich imion. Występuje tu analogia do postaci sceny politycznej: Gargamel (czarny charakter) to J. Kaczyński (prezes PiS), a kobieta idąca za nim to posłanka Krystyna Pawłowicz, która zawsze opowiada się za J. Kaczyńskim. To przykład symbolicznego ukazania jej oddania prezesowi partii. Mem na rys. 20 przedstawia intertekstualne nawiązanie do dzieła sztuki malarskiej. Wykorzystuje fragment obrazu *Uchwalenie Konstytucji 3 maja* Jana Matejki. Jednak zamiast postaci marszałka Sejmu Stanisława Małachowskiego została wstawiona twarz J. Kaczyńskiego, a zamiast Aleksandra Linowskiego – A. Dudy. Natomiast w miejsce Ignacego Zakrzewskiego – B. Szydło, zamiast Kazimierza Sapięhy jest A. Macierewicz. Podpis jest ironicznym komentarzem dotyczącym projektów zmian dotychczasowej

Konstytucji RP forsowanych przez PiS. Stąd też wymowa humorystyczna, ironiczna tego memu i podpisu, szczególnie określenia Jarosław Wielki.

Ciekawym przykładem są nawiązania do filmów i seriali. Przedstawiają je memy od rys. 21 do 26. W memie prezentującym A. Dudę jako supermena (rys. 21) mamy bezpośrednie nawiązanie do filmu *Superman*. Takie porównanie pojawiło się po tym jak A. Duda podczas mszy w Święto Dziękczynienia złapał hostię porwaną przez wiatr. Od tamtej pory Internauci żartują z jego bohaterskiego czynu, czego przykładem jest ten mem, jak również kolejny. Odnosi się on do serii filmów o agencie 007 Jamesie Bondzie. Związany jest z tym samym wydarzeniem podczas mszy (prezentuje na zdjęciu moment złapania hostii). Kolejny mem (rys. 23) przedstawia A. Dudę jadącego na rowerze z podpisem *Ojciec Dudeusz*. Jest tu widoczne nawiązanie do serialu *Ojciec Mateusz* i kontaminacja *Mateusz+Duda*. Mem następny (rys. 24) to nawiązanie intertekstualne do filmu *Titanic*. Jako załoga rejsu, który rzekomo odbył się 25.10.15r. prezentują się przedstawiciele PO, z E. Kopacz i Grzegorzem Schetyną na czele. Jest to aluzja do wyborów parlamentarnych przegranych przez PO, stąd nawiązanie do *Titanica* jako końca, katastrofy. Następnym mem (rys. 25) to przykład powiązania aktualnych, ważnych reform w polskiej polityce w połączeniu z serialem. Chodzi o Program Rodzina 500+ i jego popularność. W memie tym można odnaleźć tzw. drugie dno, ponieważ ważne jest kto wypowiada te słowa. Można przypuszczać, że jeśli zdjęcie nawiązuje do amerykańskiego serialu *Moda na sukces* i przedstawia parę głównych, zamierzonych bohaterów, posiadających w nim więcej niż jedno dziecko, twórca memu daje nam do zrozumienia, że owe 500 zł otrzymają także bogate rodziny, a nie tylko te najbardziej potrzebujące, zatem przepaść bogaci – biedni będzie się powiększać. Mem oznaczony jako rys. 26 nawiązuje do tytułu filmu *Karol – człowiek, który został papieżem* i przedstawia A. Dudę z żartobliwym podpisem „Andrzej – prezydent, który został memem” (pośrednio jest to także meta-mem). Coraz częściej pojawiają się w Sieci nowe memy, których bohaterem staje się właśnie obecny prezydent. Kolejny przykład (rys. 27) to aluzja do pieśni – *Boże coś Polskę*, w której od momentu odzyskania niepodległości jako refren dodano *Ojczyznę wolną racz nam wrócić, Panie*. Jej fragment został tu zmieniony: zamiast *wolną* wstawiono przymiotnik *dojną*. Posłużono się tym określeniem ze względu na powiązanie z osobami przedstawionymi na zdjęciach, którzy według twórców memów korzystają i dorabiają się kosztem państwa (m.in.: R. Petru, Władysław Kosiniak-Kamysz, T. Rydzyk).

Ostatnią wyróżnioną grupą są *meta memy*, czyli „memy mówiące o memach” – analogicznie np. do metatekstu ‘tekstu o tekście’. Przedstawione na rys. 28-29 memy odnoszą się do postaci J. Kaczyńskiego i wykorzystują nawiązania polityczne.

2. Nawiązania intertekstualne tekst – gatunek

W tej grupie sytuują się memy nawiązujące do reklamy. Jeden z nich odnosi się do reklamy opon samochodowych, które poleca A. Duda. Jest to nawiązanie do wypadku prezydenta, podczas którego pękła opona w prezydenckim aucie (rys. 30). Drugi przykład (rys. 31) to nawiązanie do reklamy leku Ibuprom Max. Kolejny raz zastosowano kontaminację i powstał lek o nazwie Dudoprom Max, który pomaga przy specyficznych dolegliwościach.

3. Nawiązania intertekstualne tekst – rzeczywistość

Relację tekst – rzeczywistość, rozumiem szeroko i po analizie materiału utożsamiam ją z relacją tekst – tekst, ponieważ wszystkie zbadane memy odnosiły się w sposób pośredni lub bezpośredni do rzeczywistości realnie istniejącej (polityka, wydarzenia, osoby), jak i fikcyjnej (bajki, piosenki, reklamy, filmy), więc uznaję memy z tamtej grupy za należące jednocześnie tutaj.

Zgromadzone przeze mnie memy dotyczące polityki pełnią wiele różnych funkcji: funkcję rozrywkową, humorystyczną, żartobliwą, z dozą ironii, funkcję krytyczną – krytyka zastanej rzeczywistości społecznej, politycznej, funkcję wywołania szoku, strachu, zwrócenia uwagi na problem, funkcję wartościująco-oceniającą, funkcję dydaktyczną. Jako specjalny typ tekstu, wymagają wyjścia poza schematy myślenia i odczytania sensu na zasadzie znajomości kontekstu – literackiego, genologicznego czy społeczno-politycznego.

W memach stosowane są różne mechanizmy używane w celu przełamania tabu, zaciekawienia, rozśmieszenia, a nawet zaszokowania odbiorcy. Są to m.in.: polisemia, kontaminacje, ironia, komizm, neologizmy, gry językowe, posługiwanie się wulgaryzmami, kolokwializmami, językiem potocznym. Twórcy z upodobaniem wykorzystują intertekstualność.

Rys. 1

Rys. 2

Rys. 3

Rys. 4

Rys. 5

Rys. 6

Rys. 7

Rys. 8

Rys. 9

Rys. 10

Rys. 11

Rys. 12

Rys. 13

Rys. 14

Rys. 15

Rys. 16

Rys. 17

Rys. 18

Rys. 19

Rys. 20

Rys. 21

Rys. 22

Rys. 23

Rys. 24

Rys. 25

Rys. 26

Rys. 27

Rys. 28

Rys. 29

Rys. 30